

Д-Р БРАНИСЛАВ М. НЕДЕЉКОВИЋ

347.611.64

ПОРОДИЦА И НАСЛЕДСТВО

Прештампано из Архива за правне и
друштвене науке. Књига 57 број 1

Б Е О Г Р А Д

1 9 4 0

Д-Р БРАНИСЛАВ М. НЕДЕЉКОВИЋ

ПОРОДИЦА И НАСЛЕДСТВО

Прештампано из Архива за правне и
друштвене науке. Књига 57 број 1

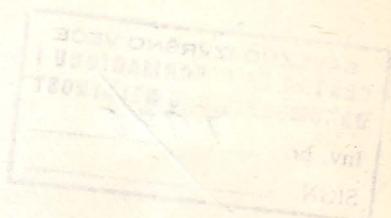

ПРОМОУШН

Б Е О Г Р А Д

1 9 4 0

ДЛЯ ПРИВЕДЕНІЯ В СТАВРОПОЛЬСКИЙ

ДЛЯ ПРИВЕДЕНІЯ В СТАВРОПОЛЬСКИЙ

и снабди ов книжкѣ и патентнаго
и юридичнаго здѣлъ засвидѣтельств

Штампарија „Привредник“, Жив. Д. Благојевића
Киев Михайлова ул. 3 — Телефон број 21-450
Б Е О Г Р А Д

Породица и наследство

I.

Прописи о наследном праву су од великог интереса са друштвеног гледишта. Већ сама чињеница да у једном друштву постоји установа наследства указује нам да имамо пред собом једно друштво на вишем ступњу јер наследство претпоставља да је друштво организовано на тај начин да извесне вредности — поименце економске вредности — које припадају једном лицу за живота по смрти његовој прелазе на друго лице одн. везују се за другу личност што није случај у примитивним друштвима која се налазе одн. живе у породичном и баштинском комунизму. Али управо на том примитивном породичном облику — породичном комунизму — основна се наследно право тј. право сродника на породичну имовину која се сматра као заједничка ствар свих оних који улазе у састав породице, тачније који су у претходној фази сачињавали породичну заједницу. Право на наследство имају сродници, чланови породице. Ко ће пак бити сродник па према томе и наследник то зависи од тога шта се у једном датом друштву разуме под породицом односно која лица улазе у њен састав. Наслеђивање сродника нам, несумњиво, указује на колективистичко порекло наследног права. С друге стране позната нам је исто тако и чињеница да се наследно право сродника током времена све више ограничавало и изгледа да је то наступало у вези са декомпозицијом породице. Другим речима, уколико су породични облици даљи од породичног колективизма у толико је мањи број сродника који имају право на наследство. Важан фактор у овој еволуцији наследног права јесте слобода тестирања.

Зависност права наследства од породичне форме јесте неспорна и када је реч о породици и наследству онда можемо рећи да је породица променљива а наследство функција породице. (Бар то ћemo покушати да докажемо). Несумњиво да о праву наследства не може бити ни говора без индивидуалне својине. Али промене у својинским односима прво утичу на саму породицу: променом економских односа производње и расподеле добара мења се и облик породице а са овим и наследни систем. Синон је то нарочито утврдио својим испитивањима племенске и правне организације Инка. Међутим ја сам себи поставио ужи задатак, наиме да укажем на зависност наследства од облика породичне организације. По себи се разуме да ће у току излагања бити речи — колико то при-

рода овога рада захтева и допушта — о утицају привреде („својине“) на породицу и наследство.¹⁾ ²⁾

Предоснова у § 103 каже да се породични односи заснивају уговором о браку. То важи међутим само за савремени облик породице. Породица, историски посматрана, не оснива се браком. Тако исто ни крвно сродство не производи увек породична права и дужности. Наша задружна породица независна је од брака: жена удајом улази у већ постојећу задружну породицу (То у толико пре важи за задругу у Тибету у којој постоји колективни брак). Исту појаву видимо у Риму: удајом жена не заснива ни тамо породицу већ постаје члан постојеће породице потпадајући под власт *patr familias*-а. Исту ствар констатујемо код Кабила у Сев. Африци. Код Кабила жена удајом прелази из очеве у мужевљу породицу потпуно: Кабили знају само за *manus* брак.³⁾

Међутим, савремену породицу чине доиста само супрузи са децом. То је тако звана проста, биолошка породица, коју Диркем назива *la famille conjugale*. Интестатско наследно право морало би, према овом што смо рекли, да постоји првенствено у корист чланова биолошке групе. То значи, оца наслеђују деца и мати, супругу отац и деца, односно децу наслеђују њихови родитељи. Ипак, ми видимо, право је и овде у закашњењу за еволуцијом породице, јер по нашем праву жена наслеђује свога супруга тек ако нема сродника мужевљевих ни из шестог колена по матери. Другим речима, по нашем Грађанском законику (= ГЗ) ближи је сродник 10 или 12 степена него жена. Исто тако, с обзиром на првенство мушки лозе према женској (§ 408), ближи је сродник 12 степена од материног брата, тј. ујака дефунктусовог и његове деце. Овај наследни систем нам указује у ствари на други облик породице — који претходи биолошкој породици — који се данас код нас све више губи, на име на задругу, на задружну породицу.

По нашем, српском, праву породица се не схвата као јединица по крви нити је лице ближе по степену крвног сротства (ујак, ујаков син) сродник у смислу ГЗ. Он не долази у породицу, како њу наш народ схвата. За српску породицу сротство у породици одређује се у првом реду по њеним мушким члановима.

Не само наш ГЗ, већ исто тако и наше Обичајно право схватају породицу сасвим другачије, него што је то случај са савременим ГЗ западне Европе. Породица у ГЗ и нашем Обичајном

¹⁾ Везу између породице и привредног развоја наглашавају често на сасвим различит начин између осталих Morgan и Engels, Mc Lennan, Westermarck, Grosse, Müller-Lyer, Hobhouse, Wheeler, Ginsberg, Boas, Bivers, Briffault, Thurnwald, Malinowski. Упор. K. Wittfogel, *Wirtschaftsgeschichtliche Grundlagen der Entwicklung der Familienautorität*, објављено у „*Autorität und Familie*“. Studien aus dem Institut f. Sozialforschung. Paris, 1936.

²⁾ Утицај привредних односа у породици нпр. врло се јасно види у рим. породици: *peculium* с једне стране и *miraz* с друге мењају карактер старе породице и утичу на формирање нове, савременије породице.

³⁾ Што се тиче власти мужа код Кабила је шеф породице тај под чију власт долази удата жена било његовог сина или брата. Ипак уколико су одвојени станови ту се развија и мужевља власт одвојено од власти старешине.

праву јесте нешто слабији ступањ агнатске смесничке породичне заједнице. Тада облик, несумњиво, полако изумира и место њега се развија проста, биолошка породица, али наше законодавство изражава још стварност из прошлих времена.

Али то није све. У нашу задружну породицу не улазе ванбрачна деца: она не наслеђују своје крвне претке, она нису сродници по схватању Обич. права и ГЗ. Затим, нарочито је интересантан случај усвојења и значај који ова институција има, како у Обичајном тако и писаном праву. По нашем ГЗ, отац може и поред живе деце па чак и ако има синова усвојити страна лица. Усвојеник је пуноправни члан породице: он је задругар и наследник усвојитеља. Идеја о усвојењу туђег детета, поред живе деце, изгледа нам у данашњем друштву и неправична и неоправдана, што није био случај у нашем, раније, важећем Обичајном праву.

Ми, dakле, видимо да данашња породица — коју можемо посматрати на Западу а код нас у главном по варошима — јесте нешто сасвим друго од оног породичног облика који видимо у нашем Обичајном праву. Ако би хтели да тачно упознамо природу породице, као и њену правну и социјалну структуру, међусобне односе појединих чланова у породици, потребно би било знати историју различитих облика, кроз које је породица прошла пре но што је дошла до свога данашњег облика. Питање је и сувише озбиљно и сложено и спада у најтеже проблеме правне историје (и правне социологије).

Различити облици породице — у којима се она јавља у својој еволуцији — одговарају различitim цивилизацијама. Ми смо ма-
лочас видели на нашем примеру (тј. породице код нас) контуре два породична облика. До душе, дugo времена се веровало да је моногама породица са оцем као шефом и женом и децом основни тип социјалне групе, стар као и само човечанство. Сматрало се да је проста породица (тј. супрузи са децом) не само језгро сваке социјалне групе, већ „у много случајева чак једини социјална група“. То наивно схватање данас је углавном напуштено, захваљујући научним истраживањима Самнера Мена, Бахофена, Мак Ленана, и нарочито Моргана, затим у новије време Фрезера, Турнвалда, Диркема, Колера и др. У проблем порекла породице уведена је трансформистичка идеја: данас је опште усвојено да је породица прошла кроз један одређен број облика.. Облици у којима се јављала породица су промискуитет, групни брак, матријархат, патријархат и модерна породица. Диркемова школа схвата ову еволуцију нешто друкчије. Она одбацује могућност промискуитета и групних бракова. По њој породица је прошла кроз ове облике: прво је постојао аморфни егзогами клан, затим кроз диференцирани утерински или агнатски (патернатски) клан прешло се на смесничко-агнатску породицу и, најзад, би последњи ток еволуције био овај: римска патријархална породица, немачка патернатска и савремена породица.

Ако изузмемо фазу промискуитета и групних бракова (чији су заступници Морган, Фрезер, Колер Huvelin и Куно, да поменемо

само најглавније), у првој теорији, и егзогами аморфни клан у Дирекемовој теорији постоји општа сагласност у савременој социологији и историји права да се породица у току историје мењала и развијала и да су несумњиво постојали матријархат, патријархат (са агнатском и патријархалном породицом) и савремена породица. За питање које нас овде интересује спор о првобитном облику породице нема за нас важности, јер обе теорије стоје на становишту да је постојао код оба облика примитивни баштински колективизам а тада се питање наследства није ни могло поставити. Стога ћемо се задржати нешто мало на утеринској (матријархалној) и патријархалној породици, које имају далеко већи значај за нас.

Матријархат је такав облик породице, у коме се сродство одређује по матери. То значи, деца припадају мајци и њеној породици. Дете добија име своје мајке. Шеф породице је обично старији брат мајке. Отац — у колико се зна за њега — не припада тој породици, већ групи сродника своје матере.

Главне карактеристике утеринске породице биле би по Фоконе-у следеће:

1. Утеринско срство тиче се искључиво потомства. То значи да дете припада материној породичној групи а не очевој: носи име те групе.

2. Што се тиче наследства тј. преноса својине у начелу између оца и деце нема наслеђивања. Ипак има примитивних друштава у којима деца имају право да наследе покретне ствари свога оца (баштина је колективна својина клана) то је већ прелаз са утер. на патријарх. породицу и то значи да је отац у неколико сродник своје деце.

3. То исто важи и за наслеђивање социјалног ранга и положаја. Само у утер. породици не наслеђује син мајку већ ујака посредством своје мајке.

На чистоту утер. породице утиче да ли је отац по закључењу брака дошао да живи код женине породице или је пак довео жену својој породици (ту може бити и комбинација тј. привремено живљење у једној па затим у другој породици: патрилокална и матрилокална форма).

Значај утер. срства се огледа и у тој чињеници што у Атини брак је допуштен између браће и сестара ако су од две мајке, а забрањен је ако су од два оца а једне мајке: дакле срство се огледа и рачуна по матери.

Да је утеринска породица старија од патриархалне закључујемо по томе што се она налази у друштвима која су на најпримитивнијем ступњу, затим што у свима патр. друштвима налазимо трагове утер. породице (док обратан случај не срећемо) и најзад што се у историском посматрању да констатовати прелаз са утеринске на патр. породицу а готово никада није констатован супротан процес. Следећи стадијум чини патријархат.

Један од разлога распада матријархалне породице и преласка на систем патријархата јесте недостатак сретства исхране (Колер), који приморава велику групу да се подели у мање које се

kreću na put da bi нашле hrانу. Više se stari sistem nije ni mogao odrжati, jer su уjak i materina porodiца vrlo daloko i stoga dete остајe kod oца. Stari sistem ruши нарочито отмица i куповина жене.⁴⁾ Bilateralno сроство ne срећemo по правилu, veћ samo izuzetno i с обзиром на наша схватања која су последица нашег биолошког схватања породице то нам изгледа чудно. Ипак је тако и ми у еволуцији породице констатујемо да је појединац увек сродник само једне породице а не обеју (очеве и материне). Како се у примитивном друштву деца сматрају као својина онда је природно да она припадају матери (пример краве на плођење). Тек када човек одводи жену себи купујући је или отмицом он стиче својину на њој па према том и на деци. Тешко је примити тезу да отац, када једном veћ има својину над женом и децом, допушта слабљење везе да би уступио своје право потпуно или делимично жени над децом. То је најјачи аргумент који говори за првенство одн. старост (приоритет) утеринске породице. Раније постојање утеринске породице онемогућава да агнатско сроство постане искључиво.

Ко своју жену отме или је купи, он је сматра као својину, не само њу veћ и децу коју добија с њом. Сада је отац на челу нове породице. Он је шеф не само жене и деце, veћ и даљих потомака. Агнатско сроство је основа ове нове породице. Тај тип патријархалне породице ојачава се и новим елементом, култом предака. По смрти шеф породице постаје бог за породицу којој је био неограничен господар за време свога живота.

Патријархална породица са којом улазимо, по речима једног модерног социолога, у домен писане историје и са тим у домен, у коме наука упоредног права може да пружи знатну помоћ — током времена уступа место простију породици, у коју улазе супрузи са децом. Основна одлика патријархалне породице је: потпуна потчињеност личности интересу заједнице (и претставнику ове), другим речима патријархална породица значи уништење индивидуалности и иницијативе слободе. У том лежи и клиза њене декомпозиције: она, у сукобу са новом индивидуалистичком привредом, постепено се губи и пропада. На њено место ступа

⁴⁾ Карапић, Рјечник под „женидба.“

Вук бележи: „У Србији и данас доста пута испросе и доведу ћевојку а нити је момак видео њу ни она момка, него се родитељи гледају и договарају. Кад отац жени сина, он не гледа толико на ћевојку, него на људе од какови је; нити ћевојка смије казати оцу, или брату да неће поћи за онога за кога је он даје. Тамо се још не траже новци уз ћевојку, него се за њу дају, н. пр. брату чизме, или ћечерму, матери какву алину, тако сестри и свима осталим по нешто, а особито новаца у кућу. У Србији су прије неколико година тако много искали за ћевојке, да се сирома човек није могао оженити: зато је Црни Ђорђије издао заповијест, да није слободно искати (ни узети) за ћевојку више од једнога дуката.“

Отмица: је била тако честа да је и ту Црни Ђорђије морао издати заповијест да ће свакога момка који отима ћевојку погубити. попа који венча отету ћевојку обријати, кума и девера шибати, а осталим отмичарима по 50 батина. После 1813 понова је се уобичајила отмица итд.“

нова породица, она какву ми данас видимо углавном, на страни и код нас: родитељи с децом.

Какве су одлике модерне породице? — Брак се закључује слободном вољом супруга. Тенденција је све већа изједначење жене с мужем, што је последица новог положаја жене у друштву. Док у патријархалној породици — која долази у систем затворене кућне привреде — жена се бави тзв. женским кућним пословима⁵⁾ мушки чланови породице, пак, врше најтеže, пољске радове, дотле данас видимо да жена ради подједнако у пољу (јер у малобројној породици немаовољно радне снаге за пољске радове), затим жена ради у фабрици, постаје чиновник итд. Једном речи, жена постаје важан економски чинилац у породици и та јој функција ствара, најпре, једну физичку равноправност с мужем, а постепено то стање консакрирају и законодавства. Савршени брак, основа савремене породице, као слободна заједница, трансформише се у заједницу лица која имају подједнака узажамна права и дужности. Данас би било не само тешко, већ и апсурдно донети одредбу сличну оној у § 920 ГЗ, у којој се удата жена уподобљава „распикућама, пропалицама, младолетним и ума лишеним“. Предоснова каже у § 148: „Муж је глава породице. Као такав он има особито право, да саобразно сврси брака управља домћинством и целокупним животом своје породице...“ Али, то је само природна последица чињенице да наша породица носи још у себи извесне одлике патријархалне породице. Последња реформа у Француској изједначила је, у главном, приватно-правно жену са мужем.

У индивидуалистичкој породици мења се не само однос мужа и жене, већ и однос између родитеља и деце. Родитељску власт не врши само отац, већ и мати (в. § 177 Предосн.) Очинска власт је схваћена у савременом праву другачије но у римском: она је конституисана у интересу деце. Нарочиту улогу у овом правцу има судска пракса. Уосталом, код нас већ задружна породица са својим саветом (§ 510 ГЗ) искључивала је такву власт старешина. У чисто патријархалној породици заједница оца и деце, а са њом и власт очева, трајала је за све време живота оца; у модерној породици она траје до пунолетства, одн. док се дете не ода самосталном послу (Упореди § 188 Предоснове).

На ову трансформацију утицало је више чинилаца. Први је стари привредни систем — систем натуралне привреде — пропада. Стара породица почива на њему.

Прелазак на новчану привреду, затим развитак индивидуализма у економији, политици, идејама у опште утицају је на законодавства у извесној мери. Разуме се, право никада не рефлектира у потпуности друштвене односе свога времена. Оно је увек у извесном закашњењу за фактима. Данас су на пример не само услови породичног живота далеко друкчији, већ се и породица у извесном погледу трансформисала, међутим, и после сто година

⁵⁾ Упор. Г. Жив. М. Перећ, Задружно право, *passim*.

наше грађанско законодавство је исто. Осим тога, наша судска пракса не игра овде ону улогу коју је одиграла јуриспруденција у примени француског ГЗ. Како се може данас применити пропис о пословној неспособности удате жене која све ређе остаје у кући и одлази на рад било у фабрику, било у службу приватну или државну. Предоснова чини свакако у том правцу известан напредак али не и велики: она несумњиво заостаје за постојећим друштвеним односима.

Нарочита врста патријархалне породице то је наша задруга. Наша породична заједница (без обзира да ли је то била задруга, велика кућа или „инокосна кућа“) имала је демократски карактер због кога су је (а вероватно и због повољног положаја жене) неки социолози погрешно сматрали као прелаз од матријархата ка патријархалној породици. У ствари она је једна врста колективне агнатске породице нешто ублажене, јер њен старешина нема тако велику власт, као на пр. у римској патријархалној породици. Старешина постаје избором, и ако се не покаже способним, он може бити смењен. Старешина не мора бити најстарији итд. Зато што у задрузи не постоји једино централна власт очинска ми у њој видимо више породичних грана. Што је нарочито важно и интересантно синови са пунолетством⁶⁾ постају равноправни са оцем. У задрузи има управо више простих породица заједно. Смрт старешине — макар то био и предак — не изазива деобу. Такву породицу видимо чак и код Римљана јер она је нужни прелаз из старе кланске ка строго патријархалној породици римској (Fragmenta Gaii). У почетку о праву деобе није могло бити ни речи. Зато је она могла каткад да броји велики број чланова.

Како је постала задруга? Она постаје издвајањем из веће породице у предходној фази, из генса или племена, и братства или клана. Клан као аграрна заједница у примитивном друштву јесте сметња прогресу: Заједничари не могу уводити нове пољопривредне мере, оруђа нити вршити мелиорације јер с обзиром на периодично дељење мање породице не уживају дуго времена родовну, кланску земљу. Под утицајем више фактора: економског (усавршавање у начину експлоатације и културе земље), политичког (стварањем држава опада моћ клана, племена итд.) из клана се издваја породица од више побочних грана — и то је задруга која стиче на земљу колективну породичну својину. Задруга има своје оправдање у својој економској функцији. Економска подлога задружне породице јесте „сопствена производња свих својих намирница потрошња сопствених производа у затвореном породичном кругу, осуство додира са тржиштем, осуство сваке помисли или могућности да се привредним контактима искоришћују други. Све док су такви социјални и економски услови постојали, породичне задруге држале су се, вршиле су своје економске функције.

⁶⁾ Пунолетство по Обич. праву, наступа пре 21: негде са 15 година, у Црној Гори пунолетност се означаваје способношћу за ношење пушке, дакле за рат.

„Али је пораст нашег живља, диференциовање његово, саобраћај и додир с другим земљама полако мењао ову основу. Разни узроци изазивали су производњу не само за себе већ и за друге; излазак ван куће да се један део производа прода у вези са све већом потребом за новцем — изазвало је жељу да се што боље продаду изнесени производи, а ова основа стала је израђивати полако и одговарајућа расположења код сваког продавца. Наместо производње за себе, која оставља производијача социјално мирним, осим бриге за своју сопствену исхрану, дошла је продаја производа, која може бити повољна, али може исто тако бити и неповољна. Дошла је колебљивост која је пробудила код људи једно дотле непознато осећање — осећање економске несамосталности и несигурности, које упућује човека да улучи и искористи сваку прилику која може донети што већи доходак за један производ. Тако се понајдак будио код људи осећај новчаног доходка, који се уз врло мало промена претварао у осећај добити, профита, и тај осећај дао је нов правац свemu привредном раду. Али је то у исто време значило економску смрт породичној задрузи.

Када су у породичну задругу почели продирати ови нови економски елементи, они су је начели у њеној најважнијој економској основи. Изгледи на прорубитачнију продају производа стали су будити индивидуалне енергије и мамити сваку од њих да самостално огледају своју срећу. Онда је, на место интереса заједнице, изашла на позорницу рачуница и узело се рачунати: колико који члан даје радина, а колико нерадина заједници, колико који члан доприноси доходцима а колико који расходима итд. И рачуница, као сваки радни бројеви, почела је да говори језиком којим се раније није у породици говорило: стала су се јављати нездадовољства и негодовања која су увек доводила до растанка — до деобе породичне задружне привреде.

Тако је удаљавање од задружне привреде постепено уништило ову привреду. Наместо ње дошла је привреда инкосне породице — привреда коју је тражила продаја на тржишту или, још ближе, коју је морала створити привреда у којој се ради за добит. Тако је у исто време изгубило свој прваци значај име задружне привреде, која је означавала један период у нашој социјалној и економској историји... (Аврамовић, Произвођач, радник, сељак, стр. 18 ssq.).

Тако видимо да се овај чисти тип колективне породицеје током времена мења и под утицајем економских разлога и потреба:

„...подела рада (земљорадња, занати, трговина) води размени добара јавља се трговина, и производи се не само за потребе куће већ и за тржиште. И ако овај примитивни колективизам преставља сметњу (као и аграрни у предходној фази) за даљи развој польопривредне културе и експлатације; затим са појавом тржишта јавља се тежња да се производи за лични рачун што утиче врло негативно на породичну заједницу слабећи је. Право слабљење долази са допуштањем права на деобу породичне имовине и давањем права заједници да отуђује породичну баштину; друго задружном животу чини дозвола задругару који се налази ван куће да задржи за себе све што заради, последњи удар задаје обичајним правом дато овлашћење задругару да тестаментом располаже својим уделом у заједничкој имовини, као и право наследства кћери...“

Право на деобу задружне имовине није ни увео ни измислио законодавац од 1844 год. Деоба је свакако постојала и у XVIII веку, али је тек за време Првог устанка узела веће размере. 1803 у Карађорђевом писму војводи Параћинском читамо следећу наредбу: „Другу оштру наредбу људима издајте, да се не одељују. Ни једном немојте допустити да се дели.“ 1812 наредба Совјета и Карађорђа: „Сваком се забрањује делити који се одели, да кнез јави власти“. Под М. Обреновићем већ се прави разлика (јео није била потреба војне политике издржавање ратника од стране задруге за време I Устанка): „Срески старешина мотри да се породице не деле. У осбитом случају кад му се виде довољни узроци к деоби

представља такве узроке војном команданту и по добивеном одобрењу дозвољава поделити се". Док коначно ГЗ признаје свакоме право на деобу (последица и начела личне слободе) и одлука од 18-II-1894 A. 5176 овако образложава: „И свако дете кад пунолетност достигне, може од родитеља изаћи и за себе живети, пак ни сами родитељи на таково приморати да са њима остане; у толико мање други сродници могу ограничени бити". То је логична последица схватања ГЗ који задрузи одузима колективистички карактер — своди је на смесништво.

Из задруге се издаваја данашња прста породица чије смодлике већ видели.

II

Nаслеђивање, *successio in universum jus quod defunctus habuerit*, претпоставља да се нешто има да наследи, дакле потребно је да постоји приватна својина која преставља извесну привредну вредност. Претпоставка наслеђивања је према томе да постоји једно организовано друштво на вишем културном привредном ступњу. Наследно право има свој основ у праву својине (индивидуалној својини). Kipp вели: „Без наследнога права индивидуална својина би била само полутанство, ми би у том погледу били само уживаоци."

Један кратак поглед на еволуцију права наследства указује нам да је оно увек стајало и стоји у тесној вези са друштвеним условима овога времена, специјално са обликом породице и својине. Својина, породица, наследство. У друштву са племенском, родовном, односно породичном колективном својином о наслеђивању не може бити ни говора јер клан, племе, род, породица су по себи вечити, „неумрли". Како се наследство показује као привредни комплекс који се везује за личност человека и по његовој смрти одваја од сопственика и добија самостално значење да би као целина или део било пренето, то сама установа зависи од рада и процене, цењења привредних добара која су дошла у једном друштву до важења, извесне вредности и од степена признања својине. Стога за примитивне народе наслеђивање некретнина не долази у обзир. Наследство у колико се јавља уопште претежно се састоји у покретним стварима. Један део ових који се сматра као срастао са покојником иде с њим у гроб, спаљује се, баца у воду итд. исто онако као и леш (*de cuius-a*). То је последица примитивних претстава по којима извесне ствари чине саставни део человека. Покретне ствари стриктно везане за личност покојника као робови, катkad његове жене итд. деле судбину покојника.

Оне пак ствари које су остале после *de cuius-a* (од „*de cuius successione agitur*") нису одмах узимане у државину већ се чекало да протекне известан рок од више недеља, катkad више месеци и тек после тога приступало се деоби њихове покретне имовине. Првобитна деоба *de cuius-ове* имовине вршена је међу члановима рода и то по главама. Тек када породица добије извесну привредну независност право првенства на ту имовину стичу из-

весни сродници. Право првенства одређено је у примитивним друштвима према владајућем друштвеном поретку и одговарајућем схватању о близини сродства. Узмимо примера ради наследни систем у једном друштву у коме важи матријархат. И муж и жена имају одвојену имовину. Ако умре муж наслеђују га његови сродници, ако умре жена њу наслеђују њени. Пошто се њихова деца сматрају као сродници матере (не и оца) то она наслеђују мајку. Оца наслеђују деца његове сестре. Чак се поклони које он чини својој жени и деци често по његовој смрти враћају деци његове сестре.⁷⁾ У наследном систему са заједничким утицајима матријархата (који је раније важио и чије трагове још можемо констатовати) и патријархата (који се јавља) синови наслеђују очево имање на равне делове; кћери такође добијају нешто од очевог имања, ако нема синова наслеђује кћи не брат. Мајку наслеђују само деца не муж. Један део имовине (на пример на Каролинским острвима плодови и кокосови ораси који се уберу по смрти за 12 месеци) издвајају се. Право на то имају сродници који приређују празник мртвих. То су према локалним традицијама час отац или мати час брат или сестра, каткад и стриц односно ујак.

Напротив наследство у патријархалној породици припада само мушким члановима, кћери су искључене. То је случај са нашим наследним правом. Као што је познато редактор ГЗ Јован Хаџић дао је подједнако право синовима и кћерима и поред тога што му је кнез Милош нагласио да према правним обичајима у Србији мушки сродници у истом колену пре наслеђују од женских. Државни савет је нацрт ГЗ вероватно исправио и дао му ову данашњу форму. Исту ситуацију видимо и код Кабила код којих само мушки потомство и мушки сродници наслеђују, као и у старом германском и енглеском праву (Brentano, Erbrechtspolitik 1890, S. 180) једном речи у друштвима патријархалног породичног система.⁸⁾

Код виших народа који се баве сточарством и земљорадњом, са породичним животом у облику патријархата, истичу се већ први

⁷⁾ Пример од Малиновског (број 22) цит. код Б. Турнвалда, *Die menschliche Gesellschaft V*, S. 83.

⁸⁾ Упор. Lujo Brentano: Agrarpolitik, S. 217: „Пошто је постала индив. својина (Sondereigentum ans Boden) на земљу, то је најпре било као пород. добро. Првобитна привр. јединица није био појединач већ кућна заједница под руковођењем домаћина, старешине куће. Сви чланови кућне заједнице били су сопственици не само родитељи, већ и њихова деца и унуци и додуше већ за живота родитеља. Умре ли отац, онда не наступа наслеђивање поседа (Grundbesitz). Он припада и после, као и пре тога, кућној заједници као целини. Пошто су сви чланови кућне заједнице били сопственици, деоба поседа услед престанка кућне заједнице у поједине породице или услед издвајања појединих породица из кућне заједнице вршила се на равне делове. Lex Baiuvariorum као и lex Saxonum изричу (исказују) ово сасвим несумњиво. Ту ми имамо дакле једнаку наследну деобу место као последицу проридућег рим. права већ у 7. веку...“

У почетцима развоја не добијају кћери никакав удео у поседу. Оне добијају само спрему (мираз, *Ausstattung*) приликом удаје. Ако се не удају онда остају у породици; удају ли се, онда улазе са спремом у другу кућну заједницу и имају право наследства на посед тек тада када нема ни једног мушких члана породице“.

почетци личне својине на земљу. Само тешкоће око деобе једног наследства међу више лица, на пример синова јављају се онда кад земљиште постаје важније за искоришћавање, када се пољопривреда развија и шири. Као не могу више поља бити дељена у одређеним временским размацима међу члановима рода (клана), јер због радом постигнутог побољшања земљишта као и због тога што се јавља оскудност земље услед прираштаја становништва и земља остаје, као што смо видели код појединца (одн. породице) појавила се тешкоћа у томе да се пољопривредно добро подели међу више њих а да се привредне могућности тиме не оштете. Уопште може се рећи, да се сад стајало пред алтернативом или остати при подели делова газдинства на главе или препустити аграрно газдинство једноме стим да се осталима да одговарајуће обештећење. Најчешће је био бирањ овај начин који је водио ограниченој својини на земљу: — ту је порекло установе *Anerbenrecht*: утицај јевр. идеје о прворођеном сину и римске идеје да својина припада оцу који је по герм. и словенском схватању представник породице.

Укратко речено наследног права у правом смислу не може бити све до појаве приватне индивидуалне својине односно до патријархалне у же породице, код нас наследно право јавља се постепено са пропадањем и постепеним исчезавањем задруге, тј. са јављањем приватне својине. Једно с другим иде: наследство допуњује и даје пуну социјалну вредност праву својине. Разлози који се износе у прилог приватне својине говоре исто тако и у прилог права наследства. Чињеница да се као наследници јављају сродници указује нам то да наследно право има колективистичко порекло. Према томе наслеђивање сродника *de cuius-a* тј. потомства, браће итд. последица је ранијег заједничког живота (било то у облику велике породице или рода). То је најприродније јер како кажу *Planiol* и др. старање о судбини своје деце, и уопште својих наследника јесте један од фактора који најбоље обезбеђују интензивну експлатацију добара.

Наслеђивање претпоставља две врсте одн. степена индивидуализације: издвајање из колективне родовне имовине извесних објекта на којима стиче индивидуалну својину појединач и други, следећи, степен индивидуализације јесте тежња да се продужи ово издвајање имовинских објекта и по смрти овлашћеног. То се постиже на тај начин што имовина прелази на друго лице које је члан породице.

У примитивним друштвима у области наслеђивања игра важну улогу један принцип религиозног карактера. Тај принцип захтева да приватни култ буде и даље одржан а да би тога било потребно је да се личност оца, шефа породице, који је и шеф домаће, кућне религије продужи, овековечи у наследнику тј. лицу способном да настави светковање домаћег култа (обожавање богова) „човек умире, култ остаје, огњиште не треба да се угаси, нити треба гроб да буде напуштен. Пошто се домаћа религија проду-

жава, и право својине треба да се продужава с њоме".⁹⁾) Несумњиво да у примитивној породици сасвим логично да после смрти оца њега наслеђују деца; то је последица и чињенице да се у то време породица сматра титулар права и обавеза а шеф породице их само врши тј. он је администратор у име њено. То значи да право на имовину у неколико припада и осталим мушким члановима пошто ће они по смрти очевој (уколико не остану заједно под старешинством најстаријег брата, што су и чинили у почетку врло дugo) бити шефови куће. Док су деца по смрти очевој остајала и даље заједно, питање наследства се није постављало, али када је једном шеф куће био не само у име куће вршилац имовинских права већ и њихов индивидуални власник — у присуству смо индивидуалне својине и на земљу — онда се поставило питање наслеђивања; ту је религиски принцип само објашњење једног факта који нужно излази из раније колективне својине, јер „син наслеђује сопственим пуним правом, *ipso jure heres existit*”, он је нужни наследник, *heres necessarius*. Религиско схватање о сталном одржању *sacra privata* јесу не узрок већ рефлекс једног постојећег стања: њима се објашњава нешто што из прастарих времена већ постоји. Син је у Риму *heres suus* тј. „као кад би се казало *heres sui ipsius*“ (Леви—Брил). Он доиста наслеђује само себе самог. Између оца и њега не постоји ни уговор о поклону, ни завештање ни промена својине. Има само продужавање и настављање, *morte parentis continetur dominium*. Већ за живота очева син је био заједно с њиме сопственик њиве и куће, „*vivo quaque patre dominus existimat*“ (*Inst. III, 1, 3; III, 19, 2*). Да је идеја о вечитости култа имала утицаја и припомогла уређењу установе наслеђивања то је ван сваке сумње, али и култ и наслеђивање стоји у вези са породицом која је старија и временски и логично.

Наследно право је детерминисано двема установама: приватном својином и устројством породице. О тим моментима треба нарочито водити рачуна када се хоће да утврди да ли је старије законско или тестаментално наслеђивање. Интестатско, законско наслеђивање на основу обичајнога права је систем у коме воља *de cuius-a* не игра никакву улогу. Како наслеђивање на основу обичајнога права није у ствари ништа друго него рефлекс породичне организације оно може бити, с обзиром на различите породичне организације (матриархат, патриархат: агнатско смесништво, утеринско смесништво у породици) врло различито, као што смо то, уосталом, видели малочас: у матриархату наследник је брат матере тј. ујак пошто се он сматра као шеф породице и њега наслеђују сестрина деца и обратно: пошто ујакова деца не улазе у породицу то он не може наследити своју децу нити она њега; напротив у патриархалној породици оца наслеђују деца и он њих првенствено.

⁹⁾ Фистел де Куланж: „Држава старог века“ стр. 79, прев. Прокића и Милосављевића.

III.

Тестаментално наслеђивање преставља једну интересантност: тестаменат производи своје дејство по смрти de cuiusа тј. када личност тестатора више не постоји. Како је постао? када се јавио тестамент? О тестаментима и уопште располагањима на случај смрти (изјавама последње воље) не може бити говора док имамо родовну (кланску, гентилну) и породичну колективну својину. Тада нема не само тестамента него ни законског наслеђивања. Тестамент претпоставља не само приватну својину већ и велико слобођење породичних веза.

Старо индиско право уопште не зна за тестамент. У Атини је до Солона забрањен тестамент, а Солон допушта само родитељима без деце да расположу својим имањем на случај смрти; У Спарти се тестамент јавља тек после пелопонеских ратова. Платон у својим расправама о законима расветљава врло јасно старе правне обичаје. Он замишља једног человека, који на самртој постелији тражи право да начини тестамент и који узвикује: „О богови, зар није то претешко, што не могу да расположем мојим имањем као што ја желим и у корист онога кога ја хоћу, остављајући овом више оном мање, према наклоности коју су ми показали?“ Међутим Законодавац одговара:“ Ти који не можеш себи више од једнога дана рачунати за сигурна, ти који си само у пролазу овде на земљи, зар теби припада да решаваш о таквим стварима? Ти ниси господар ни од твога имања ни од себе самога; ти и твоје имање, све то припада твојој породици тј. твојим прецима и твом потомству“ (Платон, Закони XI, цит. по Фистел де Куланжу, оп. cit. стр. 90 и 91).

Што се тиче појаве тестамента у римском праву она је „веома тамна за нас“ како то истиче један историчар права. У систему квиритског права као и у XII таблици наслеђивање се везује директно за породицу. (Упор. „О положају породице и наследства у правној системи“ од Валтазара Богишића, стр. 12 и даље; Бонфанте, Histoire du Droit Romain, t. I. p. 186 ssq.). Ред излагања је такав да изгледа као да наслеђе служи само трајности породице. И управо то чини нејасним рану појаву тестамента у римском праву. Ствар изгледа утолико чуднија с обзиром на значај тестамента у модерном праву. Стога су се јавиле многе теорије о римском тестаменту које су покушале да објасне рану појаву тестамента на разне начине. По класичној теорији (Жирар-Аплетон) првобитни тестамент — *testamentum calatis comitiis* — имао је и у најстаријој епоси све одлике тестамента из класичне епохе (то би био опозивљиви акт последње воље у коме је одређиван наследник, евентуално садржи именовање тутора, легате, ослобођавање робова). Против ове теорије су нарочито устали писци упоредног права којима, с правом, изгледа скоро немогуће да прихвате тезу да је већ у време XII таблици римски патерфамилиас могао одредити ма кога (ван своје породице) по својој вољи за свога наследника. Потпуна аутономија воље патерфамилиаса изгледа многима (Ламбер и др.) као правна монструозност. Стога

су критичари класичне теорије стали на гледиште да т. с. с. није био прави тестамент већ један заживотни акт, нека врста адопције са циљем да се у породицу уведе лице које ће по његовој смрти бити шеф породичне имовине. Примера те врсте има у грчком праву, старом германском, старом енглеском итд. Карактеристично је да су ово мишљење заступали нарочито писци упоредног права. Али ово мишљење нема ослонца не само у текстовима већ се тешко да помирити са јаком организацијом римске породице и својине у старој епоси. Поставило се питање: какав би био положај тога лица као наследника који постаје сопственик а који не улази у *domus* нити потпада под власт патерфамилијаса. Корнил да би отклонио ове основане приговоре мисли да се вршила арогација у форми т. с. с. да би се избегла *capitis diminutio* (последица арогације) или само ако декујус није имао деце (синова). Познате романисте Ленел и Кик мислили су да т. с. с. није садржавао именовање наследника већ неке друге наредбе, дакле да то није био прави тестамент.

Поред хипотезе Корнилове највише основано изгледа мишљење које заступају Бонфант и Леви-Брил. Ако се већ хоће да дâ једно задовољавајуће објашњење т. с. с. онда решење које предлаже Ленел није у ствари решење већ отклањање проблема. Све говори напротив за тезу да је т. с. с. прави тестамент. Стога ови аутори сматрају да је т. с. с. имао тај смисао што је декујус могао само између својих синова одредити једнога за свога наследника. Примитивно римско наследство није имало за циљ да пренесе имовину већ све оне различите власти које сачињавају сувереност над породицом схваћеном као политичким организмом, јер у тој фази гентилски организам је још недирнут. По смрти патерфамилијас-а породица се не распада већ сви остају под влашћу новога старешине кога одређује дефунктус. И глагол *succedere*, *successio* у класичном језику значи доћи за неким, наследити не-кога у дужности или некој власти, *potestas*. Како римско право не зна за право прворођења то једини начин „концентрисати у једном способност престављања породице... јесте означити између више синова свога наследника“ (Бонфант ор. си. стр. 188—189). Према томе првобитни римски т. с. с. с обзиром на своју функцију не иде противу општег правила да законско наслеђивање увек претходи тестаменталном.

Наш данашњи тестамент развио се тек у току средњега века и без већег утицаја римскога права.

„Да би се тестамент могао да појави потребно је (1) да се јави — афирмира у друштву индивидуа и његова воља, затим (2) како тестамент регулише извесне ствари другачије но Обич. право потребно је да је настурило извесно ослабљење обич. правних односа између добара de c. и извесних одређених лица тј. сродника да би воља појединца могла да им се супротстави и произведе нове правне односе и, најзад (3) да би се право тестирања могло да јави потребно је да се за њим осети потреба у друштву тј. да постоји тенденција да појединец расположе својим добрима другачије но што прописује Обич. насл. право н.пр. да се у нашем друштву осети потреба за укидањем ограничења која постоје у корист тзв. нужних законих наследника“ (Леви—Брил, *Droit romain, passim*).

Код старих Словена, Германа ниједан од ових услова није постојао и стога — с обзиром на породични колективизам — тестаменат је тамо био непознат.

Под режимом *leges barbarorum* је отприлике исто стање јер и поред рим. тестамента који им је могао послужити за углед до маћа заједница је још била врло јака и нема установе тестамента.

У *leges barbarorum* налазимо код Франака установу *affatōmie*, код Ломбарђана *finx* који замењују тестамент али само ако *de cuius* нема деце или је живог потомка основано искључио из наследства. То је била нека врста *adoptio in hereditate* и то су, ипак, бити *acta inter vivos*.

Тек у епоси меровиншкој и каролиншкој јавља се потреба за мењањем строгог обич. насл. права и то у случајевима када би предак искључивао унуке од другога сина (јер није било права репрезентације) затим у корист жене, најзад у циљу повлашћења једног од синова. Али се тестамент јавља нарочито под утицајем цркве: ради спасења своје душе верни су на случај смрти чинили поклоне сиромашним и завештања у корист црквених установа. Али тестамент се није тако лако развио и поред тога што је римски тестамент био познат. Разуме се да је отпор дошао од сродника који су по обичајном праву с обзиром на снагу колективне породице, полагали извесна права на породичну имовину. Стога извесни тестаменти су добили облик заживотних послова на које су давали пристанак сродници (тестамент је штитила на тај начин сама породица). Други начин се састојао у томе што би *de cuius* за живота уговорио са извесним лицима да испуне његове наредбе по смрти: тестаментални извршиоци се тако јављају (али овде је још за живота извршилац прибављао право које је по смрти имао да предаје како је *defunctus* одредио).

Тек се касније врло лаганом еволуцијом примило да либералитет може бити учињен, одн. да тестамент, извршилац буде одређен актом који дејствује тек смрћу *defunctus*-а тј. јавља се прави акт последње воље. Тек после XI в. афирмира се наново тестаментални принцип под утицајем цркв. судова. Али у сваком случају тестаменат тако регулисан није могао бити употребљен за постављање наследника. Он је постојао ради легата.

Одатле разлика између римског тестамента (*institutio heredis*) и француског (легати, спасење душе итд.).

У старом словенском и српском праву није било ни законског ни тестаменталног наслеђивања. У средњевековној српској држави — с обзиром на прилично развијену трговину и утицај Византије — уколико се распадала стара породична заједница јавила индивидуална својина јавило се и право наследства сродника (за властелу до 8 степена). Што се тиче себара тешко је нешто одређено рећи; изгледа да уколико су куће биле инокосне да је право властелина да му земља буде обраћена а роботник који је већ код другог господара (иначе је задруга) не може да ради две земље. Наследно право компликује се и великом покретљивошћу

сељака који чим имају рђаве услове беже са земље. — Тестамента не изгледа да је било. Додуше пок. проф. Тарановски мисли да се тестамент јавио на сличан начин као у средњем веку на западу тј. у вези са завештањем цркви али за то немамо никаквих директних доказа (арг. да Синтагма Властарова не садржи одредбе о тестаменту јер је намењена свет. судству док би тестамент спадао у црквено може да значи и то: да тестамент није био у обичају и да се стога није ни осећала потреба за његовим регулисањем). Петрановић наводи тестамент херц. Ст. Косаче у коме овај распољаже само својим покр. имањем. Како тај акт датира из 1466 можемо закључити да тестамент није ни био у употреби у Средњем Веку, јер примери који наводи г. Соловјев ограничени су територијално на уску област.¹⁰⁾

За еволуцију тестамента важна су три момента: прво усвојење кад се нема деце, затим тестамент у форми усвајања и прави тестамент. Само док се римски тестамент јавља као израз *patria potestas*, дотле се у сред. веку и код нас тестамент јавља као последица слабљења породичне заједнице.

*

Када нам је позната природа наше породице: то је, видели смо, агнатска породична заједница, и када нам је познато да је сродство — на основу кога се и стиче субјективно право наследства — увек унилатерално у свима старијим облицима породице, онда нам је потпуно разумљива и установа првенства мушких лозе над женском лозом, а тако исто и првенство мушких сродника над женским у истом колену. Све донде док смо имали задругу, велику кућу нема ни говора о наследном праву: према томе пошто ћерка излази удајом из очеве односно задружне породице то је разумљиво да она не може имати неко наследно право на имовини јер је она колективно добро целе куће. Чим се задружна породица, кућа дели онда се имовина дели само међу мушким чланове, пошто женски чланови нису пуноправни односно равноправни чланови за друге већ потчињени. Већ чињеница да се код нас практиковала тако дugo куповина и отмица жене искључује идеју једнакости женских са мушким у породици. Чак и тамо где се изобичајила куповина односно отмица, у српским приморским крајевима ћери нису биле наследнице. У Далмацији и поред важења ABGB. од 1811 женска деца су се дugo задовољавала малом прћијом (Петрановић 22), у Црној Гори исто. Г. Т. Ђорђевић, навео је масу примера у

¹⁰⁾ Што се тиче тестамента Медоја Никулина из жупе Жрновничке (23. фебруара 1392) и тестамента Влахне Радишевића Стоњанина (8. јануара 1486) они казују оно што је речено о првобитним тестаментима у Средњем веку код Германа и Словена. Наиме ми не знамо да ли су тестаменти били и поштовани одн. да ли су имали дејства и по смрти тестатора. У првом примеру ћерци се не даје ништа од непокретног имања. У другом отац искључује одељеног сина и оставља све ћери. Затим оба су са српског приморја где је утицај цркве и рим. права био већи. Вид. и тест. Влахуше Куљашића из 1491. г. у Јанини на Стону, Одабрани споменици српског права прикупљио и уредио А. Соловјев.

свом чланку „мираз“ (Наш народни живот“ IV) из којих се види колико је распрострањен овај принцип агнат. породице код Срба: у Македонији редак је био случај да кћи, пошто јој рамазански закон и шеријат, право даје то право, судским путем тражи право наследства. Обичајно право је свуда било јаче. У Дубровнику где је био туђ утицај-канонско и римско право-тако јак отац је могао, по једном закону, располагати само 1/4 имовине и ту је четвртину, вели Богишић, сигурно црква извојевала ради себе, чак је син за живота оца могао располагати четвртином свога очинства. У Дубровнику по првом статуту из 1272 одређује се првија ћерци а не наследство. Кћи наслеђује тек када нема мушки деце.

Ми смо међутим видели да се наша стара породица распада: она изумира. Насупрот њој изграђује се нова, савремена породица. Стара породична веза, породична солидарност ишчезава, природно је да је и број сродника који долазе у обзир за законско право наследства ограничен. Док по ГЗ имамо шест колена по мушкиј и четири по женској лози дотле Предоснова најпре укида првенство мушки лозе над женском, затим првенство мушких над женским у истом колену и ограничава број сродника на трећу линију тј. децу и бабу с потомством а из четврте само имају право наследства пра-дед и пррабаба а не и њихово потомство. Мати и отац подједнако наслеђују своје дете; док је раније не само отац већ и брат искључивао мајку из наследства. Жена наслеђује мужа заједно са децом: добија 1/4. Нем. ГЗ у §-у 1929 дозвољава наслеђивање у неогра-ниченој мери: Довољно је имати заједничког претка па ма он живио и пре више векова. То је разуме се од користи само за богатије и класе специјално племство стога је ту несавремену одредбу с пра-вом критиковао Менгер. Насупрот томе швајц. ГЗ од 1907 има само три колена (парателе); прадеди и прраби даје само право на уживање. То практично значи да је закон. наслеђивање сведено на шести степена (као у главном ABGB и Предоснова). У Францу-ској је Code civil дозволио наслеђивање до 12 степена, међутим каже Л. Жосран то није имало практичне примене: удаљенији сродници који су се јављали били су 8 или 9 степена (сем изузетака из аристократских кругова). Стога је 1917 наслеђивање сведено на шести степен сем у колико су у питању потомци браће и сестара (изузетак: колатерални сродници наслеђују и до 12 степена ако је de cuius умро малолетан или лишен своје власти, чл. 755, 2 СС). Најдаље су отишли у овоме шведско и совјетско насл. право. У Сов. Русији имају насл. право само преживели супруг са децом и потомством као и лица неспособна за рад и сиромашна која су била на терет покојнику за последњу годину пред смрт (то би било евентуално рођаци и послуга). Разуме се насл. право само на покр. стварима у износу до 10.000 рубаља. За нас је врло интересантан шведски наследни систем с обзиром на сличност друштвеног по-ретка а специјално породичне организације. Тамо наслеђују ови сродници: 1) Деца и њихово потомство; 2) Жена ако има деце има тип Gifforät: droit matrimonial; 3) Усвојеник; 4) Ако нема деце рођене усвојеника онда наслеђује преживели супруг; 5) Сродници у

правој линији по одређеном рангу и то отац и мати деле с браћом и сестрама, — најдаље до стрица; 6) Ванбрачно дете наслеђује мајку а оца само под одређеним условима (вереништва; признање у зак. прописаној форми). Закони део имају (lagloff) само директни наследници. Иначе имање иде нарочитом фонду за помагање, ватритење духовно и физичко деце у целој земљи.

На крају, да закључимо. Из читавог развоја породице и наследног права могли би извршићи један општи закључак, неку врсту закона који важи за развој ових двеју установа. Историско посматрање породице показује нам да се породица све више сужава. Променом економских услова, потребама привредне експлоатације у првом реду распада се племе и клан који по свом обиму престављају највеће породице. Из њих произилази нешто мања породица: то је задруга код нас, у Тибету, код старих Германа, спец. Англосаксонаца, као римска породица пре чисто патријархалне итд. као последица размене добара, трговине, затим индустрије (производња за тржиште, новчана привреда) распада се и тај облик породице — задруга и на њено место ступа слична, проста биолошка породица. Контрахиране, сужавање, смањење породице наступа у колико се проширује друштвена средина са којом појединач ступа у додир, стоји у непосредном односу. Та се средина шири са распространењем привреде: од кућне прелазимо на градску, покрајинску, националну и светску привреду. Стварају се друштвене класе — диференцирање хомогене средине и нове друштвене везе: класне, национална итд. (солидарност). Наследно право је веран израз овога процеса контрахирана: од наслеђивања покретних ствари свих племеника у племену (по главама) па преко разних наследних система број рођака с правом на законско наследство стално се смањује, последњу тачку те еволуције чине државомутна наследна система — шведски и совјетски — која у главном одговарају облику савремене породице.

